

ОСОБЛИВОСТІ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ ЯК ЗАСОБУ ДОКАЗУВАННЯ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

FEATURES OF ELECTRONIC EVIDENCE AS A MEANS OF PROOF IN CIVIL PROCEEDING

Жушман М.В., к.ю.н.,

доцент кафедри цивільної юстиції та адвокатури

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Активне використання технічних засобів і мережі Інтернет для придбання товарів і послуг, здійснення ділового спілкування, укладення електронних договорів призвело до того, що значна частина суспільних відносин трансформується і продовжує своє існування в новій площині: у площині віртуального простору. Враховуючи, що віртуальна реальність також може відображати частину об'єктивної реальності, зокрема й тієї її частини, яка входить до предмета доказування, ігнорування факту її існування лише в силу особливої природи її походження звузило б процесуальні можливості сторін і в цілому зашкодило б інтересам правосуддя.

Донедавна цивільне процесуальне законодавство відносило електронні докази до письмових або речових, що породжувало безкінечні дискусії в юридичній науці. Законодавець акцентував увагу не на особливостях цієї інформації в аспекті можливості її доказування, а на формі фіксації такої інформації. В чинній редакції Цивільно-процесуального кодексу України (далі – ЦПК України), електронні докази визначені як окремий засіб доказування. Одним із проблемних аспектів оцінки електронних доказів є їх широка різноманітність, що зумовлена сучасним рівнем науково-технологічного розвитку та ступенем використання різноманітних технологічних засобів у повсякденному житті людини. Це, в свою чергу, зумовлює широке поширення цифрової інформації, яка може бути використана в доказовій діяльності, а в багатьох випадках виступає безальтернативним засобом доказування обставин справи, від яких залежать результати її розгляду судом.

В статті розглянуто один із напрямків цифровізації судочинства, а саме практики використання електронних доказів при вирішенні цивільних справ. Статтю присвячено питанню оцінки допустимості електронних доказів у цивільному судочинстві. Автором констатується відсутність універсальних критеріїв допустимості електронних доказів, що породжує неоднаковість судової та правозастосовної практики.

У правозастосовній практиці існує певна кількість прогалин з питань формування інституту електронних доказів. Перевага електронних доказів у цивільному судочинстві доволі очевидна, що викликає необхідність поглянути на цей вид доказів по-іншому. Суди, безумовно, прагнуть до дотримання інтересів сторін під час розгляду справ на засадах змагальності і рівноправності, але вивчення судової практики свідчить, що специфіка електронних доказів виділяє їх на тлі інших доказів.

Ключові слова: електронний доказ, електронний документ, цифрова інформація, оцінка доказів, судова практика.

The active use of technical means and the Internet for the purchase of goods and services, the implementation of business communication, the conclusion of electronic contracts has led to the fact that a significant part of social relations is transformed and continues its existence in a new plane: in the plane of virtual space. Considering that virtual reality can also reflect a part of objective reality, in particular that part of it that is included in the subject of proof, ignoring the fact of its existence only due to the special nature of its origin would narrow the procedural possibilities of the parties and in general would harm the interests of justice.

Until recently, civil procedural legislation classified electronic evidence as written or tangible, which gave rise to endless debates in legal science. The legislator focused not on the features of this information in terms of the possibility of proving it, but on the form of recording such information. In the current version of the Civil Procedure Code of Ukraine (hereinafter referred to as the Civil Procedure Code of Ukraine), electronic evidence is defined as a separate means of proof. One of the problematic aspects of evaluating electronic evidence is their wide variety, which is caused by the current level of scientific and technological development and the degree of use of various technological means in everyday human life. This, in turn, leads to the wide distribution of digital information, which can be used in evidentiary activities, and in many cases it is an indispensable means of proving the circumstances of the case, on which the results of its consideration by the court depend.

The article examines one of the areas of digitization of the judiciary, namely the practice of using electronic evidence in solving civil cases. The article is devoted to the question of assessing the admissibility of electronic evidence in civil proceedings. The author notes the absence of universal criteria for the admissibility of electronic evidence, which creates disparity in judicial and law enforcement practice.

In law enforcement practice, there are a certain number of gaps regarding the formation of the institute of electronic evidence. The advantage of electronic evidence in civil proceedings is quite obvious, which makes it necessary to look at this type of evidence in a different way. Courts, of course, strive to respect the interests of the parties when considering cases on the basis of competition and equality, but the study of court practice shows that the specificity of electronic evidence sets it apart from other evidence.

Key words: electronic evidence, electronic document, digital information, evaluation of evidence, case law.

Актуальність теми. Активне використання технічних засобів і мережі Інтернет для придбання товарів і послуг, здійснення ділового спілкування, укладення електронних договорів призвело до того, що значна частина суспільних відносин трансформується і продовжує своє існування в новій площині: у площині віртуального простору.

Такий віртуальний простір є частиною об'єктивної реальності, що містить інформацію про об'єкти, події та явища, на підставі яких встановлюється істина, проте яка має особливу цифрову природу свого походження. Враховуючи, що віртуальна реальність також може відображати частину об'єктивної реальності, зокрема й тієї її частини, яка входить до предмета доказування, ігнорування факту її існування лише в силу особливої природи її походження звузило б процесуальні можливості сторін і в цілому зашкодило б інтересам правосуддя.

Разом з цим, віртуальний спосіб життя не повинен ставити під сумнів можливість ефективного викорис-

тання судового захисту учасниками цивільних відносин. Здійснення ефективного захисту прав інтересів фізичних та юридичних осіб, інтересів держави буде неможливим, якщо цивільне судочинство не відповідатиме потребам сучасного світу. В умовах загальної інформатизації та комп'ютеризації суспільства, питання використання досягнень науково-технічного прогресу при розгляді цивільних справ стають однією з центральних проблем процесуального законодавства, головним стрижнем якої є використання електронних доказів.

Аналіз наукових публікацій. Дослідження особливостей електронних доказів як окремого, особливого засобу доказування було предметом наукових досліджень низки вітчизняних та зарубіжних вчених-правників, зокрема, слід виділити праці Ю. Газівової, К. Дрогочук, Л.А. Кондрат'євої, А.Ю. Каламайко, Т. Лавренчук, В.В. Самонової, І.Ю. Татулич, С.А. Чвакіна та ін. Разом з тим, науково-технічний прогрес не стоїть на місці

та породжує виникнення та використання нових форм та видів електронних доказів, змінюється правозастосовна та судова практика їх дослідження та оцінки, що визначає необхідність та актуальність цього дослідження.

Метою статті є оцінка особливостей допустимості електронних доказів у цивільному судочинстві в аспекті наявності судової та правозастосовної практики.

Вклад основного матеріалу. Донедавна цивільне процесуальне законодавство відносило електронні докази до письмових або речових, що породжувало безкінечні дискусії в юридичній науці. Законодавець акцентував увагу не на особливостях цієї інформації в аспекті можливості її доказування, а на формі фіксації такої інформації. В чинній редакції ЦПК України, електронні докази визначені як окремий засіб доказування. Враховуючи вищевикладене, вдаватися до глибокого теоретичного аналізу сутності електронних доказів вважається недоцільним; основним завданням цього дослідження є характеристика правозастосовної та судової практики їх використання.

Відповідно до ст. 76 ЦПК України, доказами у справі є відомості про факти, отримані в установленому законом порядку, на підставі яких суд визначає наявність або відсутність обставин для обґрунтування вимог та заперечень сторін, а також інших обставин, важливих для правильної оцінки та вирішення справи по суті. Такого роду інформація формується з показань свідків, письмових, речових та електронних доказів, а також висновків експертів [12].

Специфіка електронного доказу полягає в тому, що в його основі лежить цифрова інформація, тобто запрограмована машинним кодом, побудованим на двійковій чи іншій системі числення, інформація, яка через свою природу не може бути віднесена до жодного з існуючих видів доказів. Цифрова інформація існує сама по собі, незалежно від електронного носія, і саме вона має доказове значення. Варто відмітити, що цифрова інформація піддається копіюванню, тобто перенесенню з вилученого електронного носія на інші носії, при цьому при заміні електронного носія цифрова інформація не піддається суттєвим змінам [8, с. 39].

Електронні докази не мають матеріальної форми, що відрізняє останні від письмових і речових доказів, які існують виключно в матеріальній формі та нерозривно з нею пов'язані. «Матеріалізація» електронних доказів відбувається за допомогою спеціальних технічних пристроїв. Разом з тим, ч. 3 ст. 100 ЦПК України передбачає можливість подання електронних доказів у письмовій формі. При цьому, паперова копія електронного доказу не являється письмовим доказом [12].

Отже, електронні докази – це самостійний вид доказів, що являє собою єдність двох складових: форми та змісту, де форма – це електронний носій інформації, а зміст – цифрова інформація [2].

Одним із проблемних аспектів оцінки електронних доказів є їх широка різноманітність, що зумовлена сучасним рівнем науково-технологічного розвитку та ступенем використання різноманітних технологічних засобів у повсякденному житті людини. Це, в свою чергу, зумовлює широке поширення цифрової інформації, яка може бути використана в доказовій діяльності, а в багатьох випадках виступає безальтернативним засобом доказування обставин справи, від яких залежать результати її розгляду судом. Варто відмітити й те, що ч. 1 ст. 100 ЦПК України закріплюючи доволі широкий перелік електронних доказів, вказує на його невичерпність. Так, електронним доказом у цивільній справі можуть бути будь-які дані в електронній формі, що підтверджують або спростовують обставини, які мають значення для вирішення спору.

Згідно з положенням ч. 2 ст. 89 ЦПК України, кожен доказ підлягає оцінці з точки зору точки належності, допустимості, достовірності, а всі зібрані докази в сукупності – достатності для вирішення справи [12]. Одним із

проблемних питань наукової доктрини залишається невідомість критеріїв оцінки допустимості «електронних доказів» у цивільному судочинстві.

Як зазначає Т. Сафонова, за загальним правилом, при оцінці електронних доказів (документів), необхідно враховувати такі моменти: наскільки надійний спосіб, за допомогою якого готувався, а також зберігався і передавався доказ; наскільки надійний спосіб забезпечення цілісності інформації; наскільки правильний спосіб, за допомогою якого забезпечувалася цілісність збереженої інформації» [8, с. 40].

На практиці виникають проблеми щодо збору та надання цифрової інформації до суду. Як зазначає І.Ю. Татулич, на даний момент у законодавстві не існує конкретних критеріїв достовірності даних, що містяться в електронному документі, цивільне процесуальне законодавство вказує лише одну вимогу до електронних документів – використання під час їх створення способу, що дає змогу встановити їхню достовірність. Найнеобхідніші вимоги, що висувуються до електронних документів – електронний документ має бути читабельним і мати необхідні реквізити, основним із яких є електронний підпис [10, с. 216].

Електронний підпис є одним із способів встановлення достовірності походження електронного документа. Поняття та порядок використання електронного цифрового підпису визначений Законом України «Про електронні довірчі послуги». Відповідно до ст. 1 вищезазначеного закону електронний підпис – це інформація в електронній формі, яка приєднана до іншої інформації в електронній формі (інформації, що підписується) або іншим чином пов'язана з такою інформацією та яка використовується для визначення особи, яка підписує інформацію [7].

Виходячи із судової практики можна зробити висновок, що якщо електронний документ скріплений електронним підписом та представлений у електронному або документованому (паперовому) вигляді, то суд визнає його як допустимий доказ.

В даному аспекті, певний практичний інтерес становить думка Л.А. Кондрат'єва, яка розділяє електронні докази на дві самостійні групи: електронні документи та електронні листи і повідомлення, які широко використовуються в сучасному світі як електронне листування, що вирішує різного роду питання, проте не містять у собі електронного підпису, чим і відрізняються від електронних документів. Електронне листування, що складається з електронних повідомлень, у більшості випадків, є тим доказом, який ефективно сприяє правильному розгляду і вирішенню цивільної справи, однак у суду часто з'являються сумніви, що стосуються достовірності цього доказу. Як правило, всі сумніви зводяться до питань щодо встановлення особи, яка відправляла електронні повідомлення, оскільки відсутній електронний підпис [5, с. 92].

В цивілістичній правовій доктрині обґрунтовується виокремлення таких умов допустимості електронних доказів [13, с. 7]:

- 1) безумовною вимогою допуску, якою повинен володіти електронний документ у цивільному процесі як доказ, як покаже судова практика, є «доступність у розумінні»;
- 2) умовою допуску електронного документа як доказу слід розглядати можливість ідентифікації його автора, яка може здійснюватися за допомогою електронно підпису, можливість якої здійсненна тільки в разі, коли встановлено справжність електронно-цифрового підпису.

Встановлення справжності електронно підпису свідчить тільки про знання особою, яка його поставила, механізму вироблення електронно підпису. Ця процедура має позитивний характер, оскільки докази мають бути оцінені судом у повному обсязі, всебічно та об'єктивно. Адже вимога повноти передбачає необхідність використання і вивчення доказів у такому обсязі, який є достатнім для

істинного висновку, коли не виникає сумніву в обґрунтованості рішення.

Також підставою для допуску є дотримання умов, що гарантують цілісність документа, які залежать від особливості створення, зберігання, передачі каналами зв'язку електронного документа. Вирішальним фактом у забезпеченні цих умов є саме сучасне джерело інформації, за допомогою якого створюється, зберігається і передається каналами зв'язку електронний документ. У разі недотримання технічних умов, що гарантують цілісність електронного документа, може виникнути ситуація, коли буде порушено точність електронно-обчислювального пристрою і внаслідок цього спотворено інформацію, що міститься в електронному документі, оскільки вона має бути достатньою для встановлення певних відомостей про факти, що підлягають доказуванню [10, с. 217].

Сучасне джерело інформації повинне володіти такою додатковою властивістю, як контролепридатність, тобто, можливість проведення контролю достовірності електронного документа. Властивість контролепридатності сучасного джерела інформації розкриває суду особливості джерела фіксації інформації, дасть змогу полегшити завдання суду з дослідження електронних доказів, оскільки електронний документ має бути наочним і зрозумілим.

Отже, враховуючи особливості досліджуемого інституту, слід погодитися з твердженням про те, що допустимість того чи іншого електронного доказу визначається його відповідністю всім вимогам процесуального законодавства, тобто він має бути отриманий уповноваженою особою і в установленому законом порядку.

Саме довіра до електронного доказу, можливість його ідентифікації є центральною проблемою використання електронних доказів в правозастосовній практиці. Протягом тривалого часу проблема використання електронних засобів доказування у судовому процесі полягає не в запереченні факту їх існування, а в складності їхньої верифікації. Тобто, в тому яким чином суд та інші учасники провадження могли б достовірно переконатися в тому, що електронні дані не були підроблені, відповідають дійсності та належать певній особі.

Виходячи із зарубіжної судової та правозастосовної практики, в якості технологій, які придатні для забезпечення та оцінки електронних доказів, поряд з електронною підписом, що застосовується далеко не у всіх електронних документах, використовується технологія блокчейн, а також аналіз метаданих [8, с. 41].

Блокчейн – це порівняно нова технологія, яка здатна підвищити ступінь довіри до електронних доказів та їхню безпеку. Його можна визначити як розподілений реєстр, який посилається на список записів (блоків), які пов'язані та захищені криптографією і записані в децентралізованій одноранговій мережі. За своєю структурою блокчейн стійкий до зміни даних. Після запису дані в будь-якому окремому блоці не можуть бути змінені заднім числом без зміни всіх наступних блоків, що вимагає узгодженості більшості мереж. Це робить блокчейн придатним для цілей отримання достовірних електронних доказів.

Метадані, тобто інформація про іншу інформації, або дані, що стосуються додаткової інформації про вміст або об'єкт, забезпечують необхідний контекст для оцінки судом електронних доказів. Метадані можуть використовуватися для відстеження та ідентифікації джерела та адресата повідомлення, даних про пристрій, який генерував електронні докази, дати, часу, тривалості та типу доказу.

Разом з тим, для впровадження у повсякденну діяльність судів зазначених методик необхідне формування єдиного підходу до використання цих засобів у судовій практиці. У зарубіжній практиці використовується доктрина «ланцюга законних володінь». Це юридичний термін, прийнятий для позначення процесуального доку-

ментування з метою збереження доказів на всіх етапах: від моменту збирання доказової інформації до передачі її носія від однієї особи до іншої аж до судового розгляду справи. Правильне документування передачі інформації дає змогу суду переконатися в незмінності її змісту.

Говорячи про допустимість електронних доказів, потрібно звернутися до практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Насамперед ЄСПЛ у своїй прецедентній практиці вирішує питання про те, чи становлять ті чи інші дії державних органів втручання у передбачені ст. 8 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) права.

Так, ЄСПЛ визнає, що вилучення електронних даних є порушенням права на повагу до кореспонденції за змістом ст. 8 Конвенції (справа «Робатін проти Австрії»). За певних обставин огляд технічних пристроїв, копіювання особистих даних, їх зберігання є втручанням у право на повагу до особистого життя (справа «Івашенко проти РФ») [4].

Далі ЄСПЛ визначає, чи є втручання державних органів у права людини виправданим. З цією метою має бути доведено, що втручання було «передбачено законом» і є «необхідним у демократичному суспільстві». Формулювання «передбачено законом» вимагає, щоб спірний захід мав певну основу в національному законодавстві та був сумісний із принципом верховенства права. Закон, таким чином, має відповідати вимогам якості: він має бути доступним для зацікавленої особи і передбачуваним у своїх наслідках [4].

Як правило порушення ст. 8 та інших статей Конвенції пов'язано із вилученням та оглядом разом із даними, які мають значення для вирішення справи по суті, іншої персональної інформації, яка не має жодного відношення до суті спору (справ Преждарови проти Болгарії).

ЄСПЛ у своїх рішеннях зазначає, що в будь-якому випадку, суд при огляді та оцінці електронних доказів повинен провести розмежування між інформацією, яка є необхідною для вирішення справи по суті, та інформацією, яка не має до неї відношення.

Положенням ч. 2 ст. 100 ЦПК України встановлено, що електронні докази мають бути подані до суду в оригіналі або у вигляді засвідченої електронним підписом копії документа. Разом з тим, закон може передбачати й інший порядок засвідчення електронної копії електронного доказу. Сьогодні процесуальним законом не визначено інших порядків такого засвідчення. В науковій літературі поширена думка про те, що засвідчення електронної копії електронного доказу може проводитися нотаріусом в силу положення ст. 102 Закону України «Про нотаріат», згідно з яким, нотаріусам надано право забезпечувати докази. При цьому, дії для забезпечення доказів провадяться згідно вимог цивільного процесуального законодавства України. Разом з тим, нотаріус, не будучи експертом з комп'ютерних технологій, навряд чи виявить, наприклад, можливу підміну електронної адреси відправника тощо. Таким чином, навіть якщо електронний доказ засвідчений нотаріально, він може бути недостовірним [3, с. 79].

Відповідно до ч. 4,5 ст. 100 ЦПК, учасник процесу, який подає електронні докази, повинен повідомити суд про наявність у нього або іншої особи оригіналу такого доказу. При цьому, суд може вилучити такий оригінал у відповідної особи за клопотанням учасника справи або з власної ініціативи. Якщо оригінал електронного доказу не подано, а учасник справи або суд ставить під сумнів відповідність поданої копії (паперової копії) оригіналу, такий доказ не береться судом до уваги, що відповідає загальним засадам цивільного судочинства [12].

Положення ст. 85 ЦПК України передбачена можливість огляду та дослідження електронних доказів за їх місцезнаходженням. Варто відмітити, що процесуальний

закон не встановлює імперативної вимоги залучення спеціаліста або експерта при дослідженні таких доказів. Залучення зазначених процесуальних фігур відбувається лише у випадку, якщо суд самостійно не може ознайомитись із такими доказами, або якщо для встановлення їх вмісту необхідні спеціальні знання [12].

Окремо варто відмітити, що чинний ЦПК України передбачає можливість подання електронних доказів до суду з використанням Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, за винятком випадків, передбачених цим кодексом.

Тепер розглянемо практичний аспект використання та оцінки електронних доказів в вітчизняній правозастосовній та судовій цивільно-процесуальній практиці.

З аналізу цивільних спорів, у яких сторони використовують електронні джерела як докази, можна дійти висновку, що найчастіше як електронні докази подаються електронне листування (наприклад, для підтвердження сторонами факту укладання договору, його умов, оплати та прийняття товару, робіт або послуг тощо), інформації, яка міститься на інтернет-сайтах або соціальних мережах (наприклад, у справах щодо захисту честі та гідності, ділової репутації; спорах щодо захисту інтелектуальної власності та авторських прав). При цьому, переважно більшість таких доказів надається у формі скріншотів.

Як правило, складність прийняття таких доказів до розгляду пов'язана із недодержанням суб'єктом подання встановленої законом форми, зокрема, електронного цифрового підпису. В більшості випадків, такі документи не приймаються як докази, оскільки їх не можна визнати допустимими без підтвердження їхньої автентичності.

Такий підхід суддів є не тільки юридично правильним, а й розумним і логічно обґрунтованим, оскільки електронні докази без належного посвідчення піддаються легкій підробці, виправленню чи корекції. Як приклад, в паперову форму електронного документу можна внести неправдиву адресу електронної пошти або замінити частину зображення інтернет-сайту. Крім того, суд не може достовірно встановити дату формування такого доказу, що в деяких випадках має істотне значення для справи.

Так, копія електронного листування не може виступати копією електронного документа, оскільки не містить електронного підпису, і не є електронним документом в розумінні ч. 1 ст. 5 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг», оскільки така копія не дає змогу ідентифікувати особу відправника, і вона не захищена від втручання та виправлення (Постанова КЦС ВС від 19.01.2022 року у справі № 202/2965/21) [2].

Якщо говорити про електронне листування, то сьогодні воно є найпоширенішим електронним доказом, що передається через мережу Інтернет. Це пояснюється його зручністю, швидкістю й економічністю. До того ж, цивільне законодавство передбачає можливість вчинення правочинів, зокрема укладання договорів, в електронній формі (ч. 1 ст. 205, ст. 639 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [11].

Таким чином, виходячи із положень ЦК України, підтвердженням укладення договору може бути обмін будь-якими видами електронних повідомлень. Головною умовою є можливість достовірно встановити, що документ надходив саме від контрагента.

Судова практика виходить при цьому з обставин справи, а саме з того, чи була передбачена сторонами договором можливість обмінюватися електронними повідомленнями, чи вказані номери телефонів, адреси електронної пошти в самому договорі. Якщо така можливість передбачена і інша сторона не заперечує факт ведення листування, то суд визнає встановленим факт ідентифікації сторін, необхідно лише підтвердити зміст і реквізити (дату, адресанта) листа, а також те, що лист дійсно надходив. Якщо ж сторона заперечує факт ведення листування,

довести цю обставину можливо, посилаючись на те, що спірний номер телефону, адресу електронної пошти вказано [14]:

- у договорі, підписаному сторонами;
- підпису листа, отриманого з адреси електронної пошти, яка зазначена в договорі;
- офіційних листах, повідомленнях, претензіях, що виходять від іншої сторони, а також інших джерелах (наприклад, на сайті компанії).

Докази листування в інтернет-месенджері Viber можуть бути визнані судом як допустимий електронний доказ у випадках і в порядку, передбачених законом, і в будь-якому разі повинні містити обов'язкову ознаку: відправник та одержувач мають бути ідентифіковані (Постанова КЦС ВС від 13.07.2020 р. у справі № 753/10840/19) [1].

Існує й зовсім протилежна судова практика: електронне листування контрагентів відповідає звичаям ділового обороту і давно стало нормою ділового обороту, відсутність електронної форми (електронного цифрового підпису) не може бути підставою його невизнання електронним доказом (Постанова Верховного Суду від 13.10.2021 у справі № 923/1379/20) [1].

Що стосується інформації, розміщеної на інтернет-сайтах, то тут застосовується аналогічний щодо електронного листування принцип. Неможливо просто зробити роздруківку сторінки сайту і надати її суду. Так само, як і у випадку з листуванням, особі, яка надає до суду доказ, необхідно підтвердити його допустимість. Тобто необхідно підтвердити, що на інтернет-сайті станом на певну дату було розміщено інформацію. При цьому потрібно довести, що цей сайт належить саме стороні спору (Постанова КЦС ВС від 07.07.2021 р. у справі № 587/2051/18) [2].

Ще складніше надати докази приналежності сторінки в соціальній мережі. Судова практика з цього питання неоднозначна. Так, в одній із справ позивач не довів приналежність сторінки в соціальній мережі відповідачеві, зазначення прізвища та імені відповідача на даній сторінці не може свідчити про те, що право на адміністрування належить саме відповідачеві (Постанова КЦС ВС від 27.11.2019 р. у справі № 667/266/15-ц) [4].

Існує також підхід: у справі розглядався спір про порушення авторських прав на фотоматеріали, розміщені на сторінці в соціальній мережі. Відповідач як один із доводів заявляв, що він є неналежним відповідачем у справі, оскільки спірна сторінка йому не належить. Суд, задовольняючи вимоги позивача, вказав на те, що саме відповідач використовує сторінку, що розглядається, оскільки на використаних фотографіях розміщено його логотип, відповідач вказаний як власник сторінки в соціальній мережі та використовує зазначену сторінку у своїй рекламі (Постанова КЦС ВС від 14 грудня 2022 року у справі № 454/2743/19). Тобто суд у цій справі проаналізував сукупність обставин, які, зокрема, й опосередковано вказують на належність сторінки відповідачу [4].

В іншій справі відповідач посилався на скрутне матеріальне становище в аспекті зменшення зобов'язань по аліментним виплатам. Суд відхилив доводи сторони справи, так як роздруківки з його сторінок у соціальних мережах доводили зворотне: відповідач багато подорожує (Ухвала Апеляційного суду м. Києва від 17.05.2017 р. у справі № 757/16817/16) [6].

Щодо подання копій електронних доказів у вигляді скріншотів, аналіз судової практики показує, що суди по-різному підходять до питання про те, чи є скріншот належним доказом.

Існує позитивна практика, коли суди приймають скріншоти у якості доказів у справі. Зазвичай це відбувається в ситуації, коли інша сторона не заперечує факт ведення листування, або справа стосується особливо чутливих сфер життя, коли отримати докази іншим шляхом неможливо.

ливо або є небезпечним для життя та здоров'я (Постанова КЦС ВС від 13.07.2020 р. у справі № 753/10840/19) [9].

Цікавими є й випадки визнання скріншотів належними та допустимими доказами в правозастосовній практиці. Так, Антимонопольний комітет України в одній із справ визнав скріншот, який був чи не єдиним доказом по справі, належним доказом з метою недопущення порушень прав споживачів шляхом публікації недійсної публічної оферти в мережі Інтернет. Щоправда, пізніше рішення АМКУ було скасовано всіма трьома судовими інстанціями, враховуючи те, що за основу для його прийняття взято фактичні дані, які мають імовірнісний характер, оскільки ґрунтуються на припущеннях, а не на беззаперечно встановлених фактах (Постанова КГС ВС від 11.02.2021 р. у справі № 910/9230/19) [14].

Разом з тим, варто відмітити, що визнання скріншотів допустимим та належним доказами, як правило, поодинокі випадки в судовій практиці. В переважній більшості випадків суди відхиляють такі докази враховуючи те, що останні не дозволяють визначити справжність та достовірність інформації фіксованої за їх допомогою (Постанова КЦС ВС від 19.01.2022 р. у справі № 202/2965/21, Постанова КЦС ВС від 27.11.2019 р. у справі № 667/266/15-ц) [9].

Аналіз судової практики показує, що особи, які беруть участь у справі, можуть самостійно фіксувати інформацію, що перебуває в мережі Інтернет, доступними їм засобами та подавати її до матеріалів справи у вигляді скріншотів інтернет-сторінок, роздруківок різних інформаційних ресурсів, роздруківок електронного листування тощо. Такі носії мають містити дату фіксації інформації (дату виготовлення скріншота, дату роздруківки відомостей інформаційного ресурсу тощо), адресу знаходження інформації в мережі Інтернет (мережеву адресу, доменне ім'я, IP-адресу тощо), а також мають бути завірені підписом особи (представника), яка їх представляє. Якщо юридично значущою є дата розміщення інформації в мережі Інтернет, відповідний носій повинен містити і цю дату.

Аналогічного підходу дотримуються суди і при оцінці аудіо- та відеоматеріалів. Як правило, якщо достовірність таких доказів не підтверджена судовою експертизою, суди не приймають їх за допустимі докази [6, 13].

В судовій та правозастосовній практиці існують випадки, коли відповідач, наприклад, блокує інтернет-сторінку зі свідченням порушення інтелектуальних прав позивача або видаляє спірний контент з інтернет-ресурсу. Якщо правовласник не встиг вчасно зафіксувати факт порушення, то докази можуть бути втрачені. Для таких випадків на практиці як джерела доказів активно застосовуються сервіси з перегляду історії веб-сторінок, веб-архіви. Вони допомагають здійснити пошук архівної копії сайту відповідно до заданої дати (Рішення Солом'янського районного суду м. Києва від 23.03.2016 р. у справі № 760/19611/15-ц) [3, с. 80].

Висновки. Сьогодні, складно уявити цивільну справу, доказами в якій не були б електронні носії інформації або сама цифрова інформація. Законодавцем прийнято заходи щодо виокремлення електронних доказів в самостійний вид засобів доказування з окремим процесуальним регулюванням. Проте, суб'єкти правозастосування з властивим їм консерватизмом і, м'яко кажучи, другорядним ставленням до процесуальної форми, по-своєму зрозуміли посил законодавця, давши новаціям поверхневе тлумачення. За таких умов використання електронних доказів в цивільних справах, як показує судова практика, стикається з тим, що переважна більшість клопотань щодо залучення електронних доказів залишаються без задоволення.

Складнощі в практичній діяльності судових органів цілком очевидні, але для підвищення результативності інституту електронних доказів необхідно виходити з упевненості та надійності матеріальних носіїв та інформаційних ресурсів, а також нормативного закріплення процесуальних заходів та застосування інформаційно-комунікаційних інструментів, які забезпечують цивільне судочинство в сучасній судовій системі.

Правова природа електронних доказів тісно пов'язана із сучасними технічними засобами, тому окрім вимог щодо належності, допустимості та достовірності електронних доказів, в процесуальному законодавстві повинні бути закріплені вимоги щодо матеріальних носіїв таких доказів задля збереження повноти та достовірності інформації, зафіксованої на них.

ЛІТЕРАТУРА

1. Визнання як доказу форми електронного листування за допомогою месенджерів. URL: <http://legalclinic.nlu.edu.ua/2023/05/14/vuznannya-yak-dokazu-formy-elektronnoho-lystuvannya-za-doromogoou-mesendzheriv/> (дата звернення: 29.06.2023).
2. Газізова Ю. Використання електронних доказів у процесі доказування. URL: <https://jur-gazeta.com/dumka-eksperta/vikoristannya-elektronnih-dokaziv-u-procesi-dokazuvannya.html> (дата звернення: 29.06.2023).
3. Дрогозюк К. Способи фіксації електронних доказів, отриманих із соціальних мереж, у цивільному процесі України. *Юридичний вісник*. 2020. № 4. С. 74–84.
4. Електронні докази у практиці Верховного Суду. URL: https://biz.ligazakon.net/news/184410_elektronni-dokazi-u-praktits-verkhovnogo-sudu (дата звернення: 29.06.2023).
5. Кондрат'єва Л.А. Електронні докази в цивільному судочинстві в період воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 2. С. 90–93.
6. Лавренчук Т. Аудіо-, відео-, скрині: труднощі доказування. URL: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/audio-video-skrini-trudnoshchi-dokazuvannya-.html> (дата звернення: 29.06.2023).
7. Про електронні довірчі послуги: закон України. *Відомості Верховної Ради* (ВВР), 2017, № 45, ст. 400. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#n534> (дата звернення: 29.06.2023).
8. Самонова В.В. Ознаки електронних доказів в адміністративному судочинстві. *Правова позиція*. 2021. № 3 (32). С. 38–42.
9. Судді Верховного Суду поділилися актуальною судовою практикою з питання доказування на підставі електронних доказів. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1155803/> (дата звернення: 29.06.2023).
10. Татулич І.Ю. Електронні докази як засіб доказування в цивільному судочинстві. *Часопис Київського університету права*, 2020. № 1. С. 215–219.
11. Цивільний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 2003, №№ 40–44, ст. 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n538> (дата звернення: 29.06.2023).
12. Цивільний процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 2004, № 40–41, 42, ст. 492. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#n8001> (дата звернення: 29.06.2023).
13. Чванкін С.А. Аудіо- та відеозаписи як різновид електронних доказів у цивільному процесі. *Теорія і практика правознавства*. 2020. № 2. С. 1–17.
14. Чи можна використовувати скріншоти як доказ у суді? URL: <https://cedem.org.ua/consultations/skrinshoty-yak-dokaz-u-sudi/> (дата звернення: 29.06.2023).